

התקופה הפרסית

המטבע (10a), שנתפרסמה על ידי המחבר לפני כמה שנים, לא זו בלבד שהיא המטבע העברית העתיקה ביותר, אלא היא עלולה במדה ידועה להפיץ אור חדש על אחת התקופות המעורפלות ביותר של ההיסטוריה הישראלית. המטבע היא בעלת אופי ארכאי. שתי זוויות העין נראות כאילו במראה פנים (enface) ועל הַנֶרֶס והוֹרֶס נמצא אותו חיוך פורמאלי שאינו מצוי בדרך כלל על מטבעות מאוחרות מהמחצית הראשונה של המאה החמישית. בשולי שני הראשים ירכתי פנינים בחלק העליון של הראש. יתכן שאותה המסגרת סביב החלק התחתון של צואר האשה מתארת ענק. מסגרות כאלה אף הן אינן מצויות על מטבעות יוניות של המאה החמישית והרביעית. השערות קשורות בקוצה בעורף, שהיא תכונה אפינית. למשל, למטבעות אתונאיות ממוצאי המאה הששית ועד סוף המאה החמישית.³

הורס של המטבע דומה לראשים בעלי הזקנים. שעל מטבעות עזה⁴ מהמאה החמישית וביחוד לזה שעל מטבע "ערבית-פלשתית", שנתגלתה בארץ ישראל ופורסמה על ידי למברט, המיחס אותה למאה החמישית.⁵ ראשים בעלי זקנים, הדומים לאלה במדת מה, מצויים על מטבעותיהם של מלכי ליקיה מהמאה החמישית,⁶ ונראה, שקיים קשר סגנוני עם הראשים, שעל תבליט הסלע של פֶרְסְפּוֹלִיס.⁷ גם ראש האשה שעל הרוורס דומה בכמה דברים לאפרודיטה שעל המטבעות הליקיות⁸ ולמטבעות קדומות של קְנִידוֹס.⁹ נוסף לכך אפשר להשוות אליו את ראש האשה שעל מטבע מעזה¹⁰ של המאה החמישית. קשר מסויים קיים גם עם צורות "עשתורת העמוד" מהמאה הששית, אם כי עיבודן גס הרבה יותר.

¹ א. רייסנברג: PEF QSt. אוקטובר 1934 עמ' 100 ואילך.

² K. Regling: *Die Antike Münze als Kunstwerk* (Berlin 1924) עמ' 96.

³ K. Regling שם, עמ' 36 ולוח IV ו' VII.

⁴ G. F. Hill: *Cat. of Greek Coins in the B.M.* כרך ארץ ישראל - לוח XIX

מס' 14 וכו'.

⁵ QDAP 1932 II עמ' 1 ואילך (מס' 50).

⁶ F. Imhoof Blumer: *Portraitköpfe* (Leipzig 1885) לוח III מס' 9.

⁷ A. V. Pope: *A Survey of Persian Art* (1938) כרך IV לוחות 91-93.

⁸ E. Babelon: *Traité II* עמ' 2 ולוח XCIX.

⁹ B. V. Head: *Cat. of Greek Coins in the B.M.* כרך Caria, לוח XIV

ו' Regling שם, מס' 169.

¹⁰ G. F. Hill שם, לוח XIX מס' 13.

בעוד שהמטבעות ממקור יוני טהור בעלות התכונות הנזכרות, שייכות לתקופה, שאינה מאוחרת מתחילת המאה החמישית, הרי שהמטבע הנידונה, שנטבעה בפנה נדחת, מרוחקת ממרכזי התרבות היונית; שייכת כנראה לתקופה מאוחרת יותר במדת מה, נאמר לאמצע המאה החמישית לפני הספירה.

הכתובת שעליה היא כקע, זאת אומרת "הציי", שפירושה מחצית השקל, הידוע לנו יפה מהתנ"ך (בראשית כ"ד כ"ב; שמות ל"ז כ"ו), ומכמה משקלות אבנים של 6.1 גרם בערך¹¹, שנמצאו ביהודה. לחקק המטבע לא היה די מקום עבור האות האחרונה ולכן קבעה באמצעיתו של הראש, דבר הידוע לנו גם ממטבעות אחרות של התקופה הפרסית¹².

הכתב הוא ללא ספק עברי, אולם צורת האותיות שונה במקצת מזו שעל חותמות, משקלות אבן וכדומה, מהמאה השמינית עד הששית. הב' מעוגלת יותר, תכונה אפיינית למטבעות צוריות¹³. אם כי אנו פוגשים צורות דומות במקצת של האות ק' גם על כתובות קדומות יותר, הרי שיש דמיון רב בין האות שהשתמשו בה כאן, לבין הכתב הארכאי שעל השקלים העבריים המאוחרים¹⁴; ויתכן, שהיא מיצגת צורת מעבר מהעברית העתיקה לאותיות השקלים. מתברר לנו איפא, שהכתב מתאים בהחלט למיון הכרונולוגי, שהגענו אליו על סמך תכונות סגנוניות. משקל המטבע הוא 3.88 גרם, כמו זה של המטבעות ה"ערביות-פלשתיים" (3.6—4.0 גרם); והתכוונו בזה לסטנדרד האתי של אדרכמון (מקסימום: 4.36 גרם). אין לתמוה על הכנסת הסטנדרד האתי לארץ ישראל. מיתר הוא לתאר כאן את ההשפעות התרבותיות החזקות של המערב על ארץ ישראל אולם לדוגמא נביא רק את ענין היבוא של קרמיקה יונית, שהחל כבר במאה השביעית והששית¹⁵. הכסף האתונאי נהפך במאה החמישית לאמצעי חליפין בינלאומי כמעט, ויונים ולא יונים בכרו אותו על כל מטבע אחרת¹⁶. אין זה, איפוא, פלא, שחיקו אותו, או שנטבעו מטבעות אחרות לפי אותו סטנדרד, בהרבה חלקים אחרים של העולם העתיק. המטבעות ה"ערביות-פלשתיים" של המאה החמישית משמשות דוגמא אחת מהרבה מלבד, והמטבע הנידונה משמשת ראייה נוספת לכך. אנו יודעים שבספירה של הסטנדרד האתי, היתה הדי־נְכְמָה או האֶסְתְרִיהּ היחידה הכספית המקורית¹⁷. אחרי הרפורמה של הפיאס (514—511 לפני הספירה) שקלה הדי־נְכְמָה

D. Diringer: *Le Iscrizioni Antico-Ebraiche Palestinesi* (Firenze, 1934) ¹¹

עמ' 277 ואילך.

¹² מ. נרקיס: מטבעות ארץ ישראל II (ירושלים 1938) מס' 1-11 עמ' 87-88.

¹³ B. V. Head: *Historia Numorum* (Oxford, 1911) IV, 7.

¹⁴ Hill, שם, לוח XXX, ובטפר זה לוח X.

¹⁵ J. H. Iliffe, *QDAP* II 1932 עמ' 15.

¹⁶ B. V. Head, שם, 373, חוץ מזה נמצאה מטבע אגאית מתחילת המאה החמישית בעתלית

(Lambert שם עמ' 2), ומטבעות מהמאה הרביעית מסטנדרד אתי במקרים רבים אחרים.

¹⁷ Pauly-Wissowa; *Realenzyklopädie*, s.v. "Stater". עמ' 2176.

הזאת 8.73 גרם (מקסימום). חוץ מזה מעניין לציין, שבתרגום השבעים נהגים תמיד לתרגם שקל לדידרגמה. במקרה דגן, לפנינו חצי דידירכמה (אסתיריה קלה) או מחצית השקל במשקל אתי.

ראינו שהמטבע נטבע באמצע המאה החמישית בקירוב. המטבע נטבע ללא ספק בארץ ישראל לא רק בשל מקורה (חברון), כי בעיקר בגלל הכתובת העברית. קיימת אמנם האפשרות, שהיא נטבעה על ידי אחד השליטים המקומיים הלא יהודיים, כמו למשל מטבעות עזה. אולם אפשרות זאת נראית כרחוקה מהמציאות, בגלל הכתובת העברית הטיפוסית, והרי תושבי הערים הפלשתיות דברו בלשון אחרת (נחמיה י"ג כ"ד). חוץ מזה נראה שבקע התכוונו באופן מיוחד למס היהודי הקדוש, היות ובשמות ל"ח כ"ו מתפרשת המלה באופן זה. ("בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקודש"). תוספת עדות לכך, שבקע היא מלה עברית ספציפית משמשת העובדה, שכל משקלות האבן בעלות כתובת כזאת, נמצאו בארץ יהודה בלבד.¹⁸

האופי האילי של המטבע מתקופה זו אין בו משום סתירה להנחה, שהיא נטבעת על ידי מוסד שלטון יהודי, כי לא רק על מטבעות מהמאה השמינית עד הששית ישנם חיקויים אלה של צורות איליות, כי אם גם על מטבעות יהודים של המאה הרביעית (מטבעות 1-3). אפילו התלמוד, במקום שמתוארים "מטבעות ירושלים" אינו מתרעם על הדמויות האנושיות שעליהן²⁰, ומענין שהמדרש מתאר "מוניטה של מרדכי הולכת", המראה את מרדכי מצד אחד ואת אסתר מהצד השני.²¹

בהגיתנו, איפא, שהמטבע דגן מקורה בטביעה יהודית, בא בחשבון רק אדם אחד שיכול היה להיות בעל זכות טביעת מטבעות, הוא נחמיה, שנשלח בשנת 445 כפחה על יהודה. יתכן, אמנם, שהיו פחות יהודיים אחרי זרובבל (נחמיה ה' ט"ו), אולם נראה שמשרה זו בוטלה על ידי הפרסים במאה החמישית, היות ולא היה פחה, כשבא עזרא לירושלים בשנת 458 לפני הספירה. מאידך לא בא ממלא מקום מיד אחרי נחמיה²². היו לו הסמכויות המלאות של פחה, ודבר זה מוכח היטב מתוך העובדה, שנתנה לו הרשות להקים מחדש את חומות ירושלים. אף על פי שהוא היה כפוף לאחשדרפן של עבר הנהר, הרי שמתקבל על הדעת, שסמכויותיו נתנו לו אפשרות לטבוע מטבעות. מקבילות לתופעה זו אנו מוצאים גם בחלקים אחרים של האימפריה הפרסית, ששם גשאה האדמיניסטרציה הפנימית בידי המושלים המקומיים שהיו כפופים לאחשדרפנים, כפי שהיה

¹⁸ Diringer שם עמ' 277 ואילך.

¹⁹ א. ל. טוקניק: JPOS XIV (1934) עמ' 178 ואילך ו' (1935) XV עמ' 341 ואילך.

²⁰ בבא קמא צ"ו ע"ב.

²¹ מדרש אסתר רבה קט"ד.

²² H. Zucker: Studien zur Jüd. Selbstverwaltung im Altertum, (Berlin, 1936)

למשל בליקיה. בקיליקיה ועוד. רכל המיומון האלה^{24,23} היתה זכות הטביעה גם בידי האחשדרפנים וגם בידי השליטים ה. גונויים ושלטונות העריכ. דוגמא נוספת מהה המטבע של עזה²⁵ שנזכרה לעיל.

כתובות המטבעות מהתקופה הפרסית. הטובאות להלן (1-3) נראו לראשונה אל נכון על ידי א. ל. סוקניק²⁶. הכתובת "יהד" שעליהן, הוא הכנו הארכי הרשמי של הפרובינציה יהודה בתקופה הפרסית. כפי שידוע לנו מדניאל ועורא²⁷ ומהפפירי של יב²⁸. לדעת סוקניק מוכיחות מטבעות אלה שליהודה היו זכויות של פרובינציה עצמאית, עובדה שמקבלת תוספת ראייה מאחת המטבעות (מס' 2), שיש עליה. כפי הנראה. שמו של כהן גדול יהודי מאידך יתכן. שדמטבעות האלה נטבעו בסמכות אחד האחשדרפנים הפרסיים.

כמו כן קרוב סגנון המטבעות לזה של אותן מטבעות המכונות "ערביות" פלשתיות²⁹, ולא רק הליטית שעל מס' 1 ו-2, כי אם גם הקובע הקורנית והמסכה שעל מס' 3, משמשים הוכחה להשפעה היונית. מטבעות אלה נטבעו במאה הרביעית, זמן מה לפני נצחוננו של אלכסנדר הגדול.

המטבע מס' 2 נמצאה בחפירות בית צור. בדרומה של ארץ ישראל וספרס ואולברייט³⁰ קוראים עליה את שמו של יחזקיה. יתכן שיחזקיה זה היה איתו כהן גדול ידיו של תלמי הראשון. הידוע לנו מיוסף בן מתתיהו³¹. הכתובת משמאל נקראה באופנים שונים, אולם אנו מסכימים לדעתו של סוקניק, שהיא מכילה, כנראה, את האלמנטים של השם יהד.

על מס' 3 נאמר שהיא נמצאה בעזה, והיא מהה הלן של אוסף המוזיאום הבריטי. בגלל תיאוריה קודמת של מחברים שונים שיש לקרא את הכתובת שעליה "יהו" ניתן מכוס הספולציות שונות³². כדאי להשוות את הצורה שעל הרוס. המתוארת כאן על פי היל³³, עם מטבעותיהם של אחשדרפנים פרסיים, המיצגות את הבעל של תרסוס. אפילו על מטבעותיו של אלכסנדר הגדול ויורשיו מיוצג זיוס, כשהוא מחזיק בידו נץ בצורה דומה.

²³ Head, ש. עמ' 688.

²⁴ Head, ש. עמ' 715.

²⁵ Hill, ש. עמ' xxxiii ואילך.

²⁶ א. ל. סוקניק שם (19).

²⁷ דניאל ב', כהן ה' יתה' ידו עורא, ה', א', ח' ו' יד.

²⁸ A Cowley: *Aramaic Papyri of the 5th Century*, Oxford 1923

²⁹ G. F. Hill שם (4) עמ' 176 ואילך.

³⁰ O. R. Sellers and W. F. Albright, *BASOR*, No. 43, 1931; O. R. Sellers:

The Citadel of Beth-Zur, Philadelphia 1933 (עמ' 73).

³¹ נגר אמין I עמ' 187-189

³² הספרות הנוגעת בכך ניתנה בצורה נחה על די סוקניק שם (19) 1934.

³³ Hill, ש. עמ' 181 מס' 29.